

Stjepan Vukušić
Filozofski fakultet, Pula

PREDNOVOŠTOKAVSKO PRENOŠENJE NAGLASKA I NJEGOVI ODRAZI U HRVATSKOJ STANDARDNOJ PROZODIJI

U referatu se utvrđuje podrijetlo određenih naglasaka u glagola hrvatskoga književnog jezika. Pokazalo se da su ti naglasci ishod prednovoštokavskoga prenošenja naglasaka, npr. *potrěslā* > *po-trěsla* > *potrěsla* > *pòtrěsla*.

Razmatranje naglasnih odnosa određenog broja hrvatskih idioma pokazuje razvojni smjer prema konačnicama koje su bitne za našu standardnu prozodiju. Tako npr. likovi *povūć*, *povūkla* preko likova *povūc*, *povūkla* razvojno vode književnim likovima *pòvūć(i)*, *pòvūkla*, a isto tako lik *držīmo* ili *držēc* preko *držīmo*, *držēc* daje konačnice *držīmo*, *držēc(i)*. Takve koherencije, takvi istosmjerni razvoji upućuju na to da se današnje hrvatsko književno naglašavanje u onome što ga uposebljava oslanja na prednovoštokavska naglasna stanja brojnih hrvatskih idioma a – valja naglasiti – ponajprije na prednovoštokavsko stanje onog idioma koji je najuža osnovica naše naglasne norme, a to je mladi ikavski dijalekt.

Kao što u obzoru akcentologije valja razmatrati smjer *povūkla* > *povūkla* > *pòvūkla*, isto tako valja motriti obrnuti smjer na istom razvojnom pravcu: *pòvūkla* < *povūkla* < *povūkla*. A to onda znači da iza današnjih zapadnih novoštokavskih i hrvatskih književnih likova *pò-trěst(i)*, *pòtrěsla*, *pòteć(i)*, *pòtekla*, *nāūc(i)*, *nāūšla*, *žēlīmo*, *držēcī* itd. treba vidjeti one naglasne likove od kojih su se ti navedeni mogli

¹ S. Vukušić: Naglasci uporabne norme na osnovi startnog jezika, *Jezik* 3-4/1973-74, str. 114-120.

razviti novoštokavskim prenošenjem naglasaka, a to su: *potrĕst*, *potrĕsla*, *potĕć*, *potĕkla*, *nać*, *naĭšla*, *želĭmo*, *držĕć* itd. Ti pak likovi idu u razvojnu fazu što je u većini štokavskih govora nastala izjednačivanjem novog akuta s dugosilaznim naglaskom. A to znači da im razvojno prethode sljedeći likovi: *potrĕst*, *potrĕsla*, *potĕć*, *potĕkla*, *nać*, *naĭšla*, *želĭmo*, *držĕć(i)*.

Da bismo utvrdili što je u dubini tih i takvih zapadnoštokavskih uposebljavanja, obratit ćemo se radi usporedbe Karadžić–Daničićevu idiomu i njegovu naglašavanju. Novoštokavski likovi dotičnih oblika u Daničića glase: *potrĕsti*, *potrĕsla*, *potĕći*, *potĕkla*, *naći*, *naĭšla*, *želĭmo*, *držĕći*.² Oni su jamačno izravno nastali od likova *potrĕstĭ*, *potrĕslä*, *poteći*, *poteklä*, *naći*, *naĭšlä*, *želĭmō*, *držĕći*. Primjer *pĕći* < *peći* nalazi se u Ivšićevu Prilogu za slavenski akcenat na str. 193, a tamo je i ova rečenica: »Tako se akcenat mogao po zakonu povući i u infinitivu *rāsti* < *rāstĭ* (...) ili *trĕsti* < *trĕstĭ* – ...«³ Belić pak za sve prije navedene oblike daje takvo tumačenje u svojoj Istoriji srpskohrvatskoga jezika⁴.

Drugačije je stanje u zapadnom dijalektu. U njegovu se razvoju u razmatranim glagolskim oblicima još u fazi postojanja novog akuta moralo izvršiti prenošenje naglasaka s ultime na penultimu. Ako je ta druga bila dvomorna, prijenosom je dobiven novi akut (*potrĕstĭ* > *potrĕst*, *želĭmō* > *želĭmo*), a kad je bila jednomorna, ostvario se na njoj kratkosilazni (*peći* > *pĕć*, *peklä* > *pĕkla*). Dalji je razvoj poznat: tekao je u smjeru silaznosti pa se novi akut odrazio kao dugosilazni (*potrĕst* > *potrĕst*, *želĭmo* > *želĭmo*), a taj se kao i kratkosilazni u doba novog prenošenja prenio na prethodni slog (*potrĕst* > *pòtrĕst*, *želĭmo* > *želĭmo*).

Budući da za prednovoštokavsku razvojnu fazu Karadžić–Daničićeva idioma ne možemo na osnovi današnjih naglasaka u dotičnim slučajevima pretpostaviti prednovoštokavsko prenošenje naglasaka, moramo reći da u tom idiomu u dotičnim slučajevima nije moglo biti ni faze s novim akutom i prenesenim kratkosilaznim (*potrĕsla*, *želĭmo*, *pĕkla*) kao ni faze s odrazom takva stanja u kasnijem monotonijskom

² D. Daničić: *Srpski akcenti*, Beograd – Zemun 1925. (Posebna izdanja SAN, knj. 58/16)

³ S. Ivšić: Prilog za slavenski akcenat, *Rad* 187, Zagreb 1911.

⁴ A. Belić: *Istorija srpskohrvatskoga jezika*. Knj. II sv. 2: *Reči sa konjugacijom*, Naučna knjiga, Beograd 1962, Akcenti u glagola, str. 88–116.

naglasnom sustavu (*potrēsla, želīmo, pěkla*). Zato u Karadžić–Daničićevu naglašavanju nema ni današnjih zapadnoštokavskih odnosno hrvatskih književnih likova *pōtrēsla, želīmo, pěkla, ispekla* itd.

Međutim, za izloženo tumačenje prednovoštokavskog prijenosa naglaska u dotičnim slučajevima u idiomu što je razvojno prethodio zapadnom dijalektu (ZD) imamo danas poticaj i potvrdu u naglašavanju posavskoga govora (PG)⁵. Naime, naglašavanje svih dotičnih oblika u ZD i PG pokazuje ove odnose:

a) na početnom dugom slogu prema dugosilaznom naglasku u ZD stoji novi akut u PG: *trēst, trēsla : trēst, trēsla*; na početnom kratkom slogu stoji u oba idioma kratkosilazni: *pěć, pěkla : pěć, pěkla*;

b) na unutarnjem slogu stoji u ZD zanaglasna dužina kao ishod oslabljena prenošenja dugosilaznog naglaska što govori o njegovu akutskom podrijetlu: *pōtrēst (< potrēst), želīmo (< želīmo) : potrēst, želīmo*; na kratkom je unutarnjem slogu kračina koja svjedoči o oslabljenom prijenosu kratkosilaznog: *ispeć, ispekla : ispeć, ispekla*.

Kao što se vidi iz navedenih primjera, između današnjeg stanja u ZD i PG postoji i postakutska, monotonijska faza, tj. ona prije novoštokavskog prenošenja naglaska. Za nju daju potvrde određeni govori južne i jugozapadne Istre, u kojima je *těć, trēst, povûć, těkla, povûkla, gorêć, letêć*⁶.

Tri navedena idioma – ZD, PG i JIG (južnoistarski govori) pokazuju ove naglasne odnose:

ZD	JIG	PG
<i>â</i>	<i>ã</i>	<i>ã</i>
<i>àã</i>	<i>aã</i>	<i>aã</i>
<i>ă</i>	<i>ă</i>	<i>ă</i>
<i>àa</i>	<i>aă</i>	<i>aă</i>

Apstrahiramo li od konkretnih idioma te navedenoj skici dodamo i fazu što je po Ivšićevu tumačenju prethodila prednovoštokavskom prenošenju naglaska, a po Belićevu novoštokavskom prijenosu, dobit ćemo skicu koja predočava unutarnji razvoj prema ZD (ulijevo) odnosno prema Daničićevu idiomu (DI) (udesno):

⁵ S. Ivšić: Današnji posavski govor, *Rad* 196 i 197, Zagreb 1913.

⁶ S. Vukušić: Naglasna obilježja sutivanskoga govora u svjetlu književnog naglašavanja, *Prilozi o zavičaju* 3, Čakavski sabor – Katedra Pula, Pula 1983.

<i>â</i>	<	<i>ā</i>	<	<i>ã</i>	<	<i>ãã</i>	>	<i>áa</i>
<i>àā</i>	<	<i>aâ</i>	<	<i>aã</i>	<	<i>aãã</i>	>	<i>ááa</i>
<i>àāa</i>	<	<i>aāa</i>	<	<i>aãa</i>	<	<i>aãã</i>	>	<i>ááa</i>
<i>ã</i>	<	<i>ã</i>	<	<i>ã</i>	<	<i>ãã</i>	>	<i>àa</i>
<i>àa</i>	<	<i>aã</i>	<	<i>aã</i>	<	<i>aaã</i>	>	<i>ààa</i>

Vidi se da u razvoju prema ZD postoje dvije faze kojih nema u razvoju prema DI. To su prednovoštokavska regresivna metataksa i prijelaz novog akuta u dugosilazni naglasak, odnosno kontinuiranje neiskonskog kratkosilaznog iz prethodne faze.

Kako je u navedenim glagolskim oblicima razmatranih idioma došlo do prednovoštokavskoga prenošenja naglasaka?

Budući da je za taj prijenos značajna pojava novog akuta, svakako je valjalo poći od Priloga za slavenski akcenat Stjepana Ivšića. »Od prahrv. (prasp.) **vlās̃* i **strāñ* nastaju u nas *vlās*, *strān* (po izgubu poluglasa skače akcenat na prednji slog za jednu moru, t. j. **vlās̃* > **vlās* [= **vlaās*], kao što od *trēs̃ti* imamo *trēst*, kad otpadne -i«⁷.

Prema tome, prvi poticaj za prednovoštokavsko prenošenje naglasaka u datim slučajevima jest jedna morfološko-fonološka pojava koja je tražila naglasnu prilagodbu: pomak siline na prethodni slog. Tako je stvoren naglasni uzorak za pomak i u drugim slučajevima. Budući da se glagolski pridjev radni naglasno upravlja prema infinitivu, razumljivo je da se on prvi poveo za već stvorenim uzorkom: *trēs̃ti* > *trēst*, odatle i: *trēs̃lā* > *trēs̃la*, *plēlā* > *plēla*, *išlā* > *išla*. Istim je putem zatim moglo krenuti i prvo i drugo lice množine prezenta: *drž̃imō* > *drž̃imo*, *drž̃itē* > *drž̃ite* itd. Taj je proces zahvatio i glagolski prilog sadašnji: *drž̃ēci* > *drž̃ēci(i)*. Tako je u PG i drugim hrvatskim idiomima koji su imali istosmjerni razvoj došlo do veće proširenosti novog akuta i istodobno prenesenoga kratkosilaznog naglasaka. Gdje se to dogodi, više nema povratka prema dotičnim Karadžić–Daničićevim likovima. A kad se na te posavske naglasne likove primijene susedne razvojne faze – prijelaz novog akuta u dugosilazni i novoštokavsko prenošenje naglasaka –, dobit ćemo današnje odgovarajuće zapadnoštokavske i književne likove: *trēs̃la*, *plēla*, *išla*, *drž̃imo*, *drž̃ēci* itd.

Iz svega se izloženog dadu izvesti još neki zaključci.

⁷ S. Ivšić: Prilog za slavenski akcenat, str. 161.

Prvo, današnji se zapadnoštokavski nealternirani likovi, npr. *pòtrēs(ā, ō), pòtrēsla, pòtrēslo, pòtek(ā, ō), pòtekla, pòteklo; dr̄žīm... dr̄žīmo, dr̄žite, dr̄žēc* itd., temelje na prednovoštokavskim nealterniranim likovima *potrēsāl, potrēsla, potrēslo, potěkal, potěkla, potěklo; dr̄žīm...dr̄žīmo, dr̄žite, dr̄žēc*, a Daničićevi alternirani likovi *pòtresao, potrēsla, potrēslo, pòtekaō, potěkla, potěklo; dr̄žīm...dr̄žīmo, dr̄žite, dr̄žēcī* osnivaju se na prednovoštokavskim alterniranim likovima *potrēsāl, potrēsālā, potrēsālō, potěkal, poteklā, poteklō, dr̄žīm... dr̄žīmō, dr̄žitē, dr̄žēcī*.

Tako s jedne strane danas imamo u ZD i DI naglasno zajedništvo po razvojnom stupnju (novoštokavski inventar s općim razdiobnim ograničenjima), a sa svim idiomima koji s obzirom na novi akut i sekundarni kratkosilazni naglasak u razmatranim slučajevima imaju istosmjerni razvoj vidimo bliskost po odrednicama jezičnog i naglasnog ustrojstva.

Drugo, na osnovi svega izloženoga može se također zaključiti da u hrvatskim govorima i hrvatskom književnom jeziku i danas postoje zajednička prozodijska dobra koja vuku svoje podrijetlo iz zapadne štokavštine⁸. Ovdje je dakako prikazan samo jedan njihov dio, ali već i taj pokazuje kako i danas postoji zapadnoštokavska (mladi ikavski dijalekt, posavski govor, južnoistarski govori) jezična magistrala koja je najviše prozodijskih vrijednosti dala hrvatskome književnom jeziku.

DIE VORNEUŠTOKAVISCHES AKZENTVERSCHIEBUNG UND SEINE REFLEXE IN DER KROATISCHEN STANDARD-PROSODIE Zusammenfassung

Im Artikel spricht man über die gleichlaufende Entwicklung der Akzentuierung in verschiedenen Idiomen – im westlichen Dialekt, in der Mundart von Posavina und in den südistrischen Ortssprachen, z. B. *vūčī > vūć > vūć*. Das hat sich auch in der kroatischen Schriftsprache reflektiert, z. B. *vūći, dōvūći, vūkla, dōvūkla*.

⁸ D. Brozović: *Standardni jezik*, Matica hrvatska, Zagreb 1970, str. 108 i 153.